

משרד החינוך והתרבות

המינהל הפדגוגי
האגף לתכניות לימודים

המזכירות הפדגוגית

א ז ר ח ו ת

תכנית לימודים לחטיבת הביניים
בבית הספר הממלכתי והממלכתי דתי

תל

ירושלים, התש"ן

מהדורה חדשה

התכנית הוכנה בהנחיית ועדת התכנית לאזרחות בחטיבת הביניים בבית הספר הממלכתי והממלכתי דתי.

חברי הוועדה:

- פרופ' עמנואל גוטמן - האוניברסיטה העברית, ירושלים - יו"ר הוועדה
ד"ר שבח אדן - מנהל האגף לתכניות לימודים עד שנת התש"ס, משרד החינוך והתרבות
אסתר אלפי - בית ספר "ציון עזרי", ירושלים
אמנון בן-אליעזר - מכללת בית ברל, כפר סבא
יעל ברנהולץ - מפקחת, אגף הנוער, משרד החינוך והתרבות
ד"ר דן גלעדי - מפמ"ר אזרחות ולימודי חברה בבית הספר הממלכתי, משרד החינוך והתרבות
ד"ר אריה מורגנשטרן - מפמ"ר היסטוריה ואזרחות בבית הספר הממלכתי דתי, משרד החינוך והתרבות
דינה עמית - בית הספר "כי"ח", תל-אביב
סירחאן סירחאן - בית הספר התיכון, כפר ראמה
אריה צוויג - מפקח, מחוז ירושלים, ממלכתי דתי, משרד החינוך והתרבות
חיה רגב - מרכזת צוות אזרחות ממלכתי דתי, האגף לתכניות לימודים, משרד החינוך והתרבות
רבקה שטובר - מנהלת, בית ספר "נוה עציון", ירושלים
גדעון שטחל - מנהל, בית ספר עירוני ג', ירושלים

הוועדה הסתייעה בעבודתה בצוות לאזרחות בחטיבה העליונה בבית הספר הכללי והדתי שבאגף לתכניות לימודים.

גיבוש התכנית וכתובה: יהודית מיזרוצקי

ייעוץ קוריקולארי: חיה רגב (אחראית מטעם האגף לתכניות לימודים), עדה מושקוביץ, שרה מאיר, נעמי זמירי

עריכה סופית: יהודית מיזרוצקי, חיה רגב

עריכת הלשון: נעמי פרידמן

הבאה לדפוס: נעמי ארנון, ממונה על תכניות הלימודים (סילבוס), אביבה כרמל, האגף לתוכניות לימודים, ירושלים

הדפסה: סדר מחשב A.D.E

דפוס מל"ן בע"מ

תוכן העניינים

חלק א: התפיסה הרעיונית של התכנית

עמוד

5	הקדמה
6	עקרונות חינוכיים של התכנית
6	אוכלוסיית היעד
7	מטרות
8	עקרונות מנחים להוראת המקצוע ולהכנת חמרי למידה
9	מבנה התכנית

חלק ב: פירוט פרקי הלימוד

10	פרק א: עם, אזרח ומדינה - זיקות ויחסי גומלין
11	פרק ב: ערכים ועקרונות של המשטר הדמוקרטי
14	פרק ג: יישום עקרונות המשטר הדמוקרטי בישראל
15	פרק ד: דיון בנושאים ייחודיים למדינת ישראל
16	נספח: צריכה נכונה של אמצעי התקשורת

חלק א: התפיסה הרעיונית של התכנית

הקדמה

תכנית לימודים זו, המיועדת לחטיבת הביניים, היא תכנית לימודים חדשה. היא אמורה להחליף את תכנית הלימודים הקודמת, שפורסמה בשתי מהדורות: בשנת תשכ"ח ובשנת תשמ"א.

סיבות אחדות עוררו את הצורך בתכנית לימודים חדשה באזרחות, ואלה הן:

* הדינמיות במציאות הפוליטית והחברתית במדינת ישראל מחייבת עדכון מתמיד של תכנית הלימודים.

* טענות שרווחו בציבור בדבר הצורך בחיזוק החינוך לדמוקרטיה ולאזרחות טובה, כגון:

- בסוף שנות השמונים התרבו תופעות של פגיעה בכללי ההתנהגות הדמוקרטיים בחברה בישראל.

- תופעות שונות ביטאו ערעור האמונה בצדקת הערכים הציוניים והדמוקרטיים של מדינת ישראל.

- בשנים האחרונות הלכו והחריפו חילוקי הדעות בציבור בנושאים הקשורים לשאלות קיומיות של החברה והמדינה (בנושאי חוץ וביטחון, חברה, כלכלה, דת וכד'), חילוקי דעות הפוגעים בלכידות החברתית בישראל.

* קשיים בהוראת האזרחות בחטיבת הביניים שהתגלו בסקר שנערך על ידי מדור ההערכה באגף לתכניות לימודים בשנת תשמ"ז¹. הסקר העלה המלצות לשיפור, המבוססות על תשובות המורים, ואלה הן:

א. תוספת שעות הוראה

ב. הוראת מקצוע האזרחות גם בכיתות נמוכות יותר ו/או גם בכיתה ח'

ג. הכשרת מורים להוראת מקצוע האזרחות והשתלמויות בנושא

ד. עדכון ספרי הלימוד בכמה מישורים:

- הרחבת התכנית ועדכון לשם שיקוף המציאות הישראלית - הכללת נושאים אקטואליים יותר

- גיוון על ידי חומר חזותי והדגמות

- הכללת פעילויות תרגול ועבודה עצמית

- בדיקת הסגנון והלשון (ההערות בתחום זה מתייחסות לשימוש בשפה פשוטה מדי שאינה הולמת את רמת התלמידים).

ה. מקצוע האזרחות לא ילמד בנושא עיוני אקדמי העומד בפני עצמו. יש ליישם את הנלמד בשיעורי האזרחות גם בשיעורי החברה האחרים, ולשלב את

הנושא בתחומי ההוראה והפעילות השונים בבית הספר. תכנית משולבת אולי תעזור להתמודד גם עם המחסור בשעות ההוראה לנושא זה.

עקרונות חינוכיים של התכנית

תכנית הלימודים החדשה מתחשבת בכל הגורמים שהוזכרו.
היא מכוונת:

- להגביר אצל התלמידים את המודעות ואת ההבנה לכך שמדינת ישראל היא מדינה יהודית-דמוקרטית.
- להקנות לתלמידים ידע על קיומן של מדינות לאומיות ועל הדילמות הנובעות מן הזיקות שבין אזרח, עם ומדינה בעולם ובישראל.
- להעמיק את ההבנה של הערכים הדמוקרטיים והשלכותיהם על חיי האזרחים ועל מבנה המשטר במדינת ישראל.
- לפתח בתלמידים תחושה של שייכות והזדהות עם ערכי החברה בישראל ועם מטרותיה, כפי שבאו לידי ביטוי, למשל, במגילת העצמאות, ולעורר בהם רצון להגשימם.
- לפתח בקרב התלמידים חשיבה ביקורתית מחד וסובלנות לדעות שאינן מקובלות עליהם, מאידך.

בתכנית החדשה ניתנים דגשים שונים לנושאים שהיו קיימים בתכנית הלימודים הקודמת (כגון: זיקות ויחסי גומלין ביחסי אזרח, עם ומדינה, יישום עקרונות הדמוקרטיה במשטר מדינת ישראל). כן מוצעים נושאים חדשים (כגון: חוקה לישראל, תפקידי התקשורת במדינה מודרנית, יחסי יהודים-ערבים).

אין בכוונת התכנית להקנות לתלמידים ידע, נתונים ועובדות בלבד, אלא להביא לכך שהוראת האזרחות תהיה מכשיר להבנת המציאות הפוליטית והחברתית במדינת ישראל.

אוכלוסיית-היעד

תכנית הלימודים הקודמת יועדה לתלמידים בכיתות ז'. חברי הוועדה דנו בסוגיית הגיל. היו שצידדו בכך שלא יחול שינוי, אך רבים הציעו, שהמקצוע יילמד בגיל מבוגר יותר, בכיתה ח' או ט'. הוחלט להמליץ שהמקצוע יילמד בכיתה ח'. חיזוק להחלטה זו ניתן למצוא בממצאי הסקר על הוראת מקצוע האזרחות בחטיבת הביניים, לפיו קיימת מגמה להורות את המקצוע בכיתה ח'.

מטרות

בתחום הידע וההבנה

1. התלמיד ידע מהי מדינה ומה הם תפקידיה.
2. התלמיד יכיר זיקות שונות (משפטיות ואמוציונאליות) בין עם, אזרח ומדינה.
3. התלמיד ידע ויבין את ערכי המשטר הדמוקרטי ועקרונותיו וישווה אותם למשטרים אחרים.
4. התלמיד יכיר את הקשיים והמגבלות של המשטר הדמוקרטי.
5. התלמיד יבין את המשמעות המורכבת של היות מדינת ישראל גם מדינה דמוקרטית וגם מדינה יהודית, ויעמוד על הבעיות הנובעות מכך.
6. התלמיד יכיר את מוסדות הממשל בישראל וידע לציין אילו מעקרונות הדמוקרטיה מכוונים את דרך פעולתם.
7. התלמיד ילמד על מאפייני התקשורת השונים (המופיעים בנספח), מקומם ותפקידם במדינה מודרנית ודמוקרטית.

בתחום העמדות והערכים

1. התלמיד יפתח התעניינות בנושאים ציבוריים.
2. התלמיד יפתח סובלנות ופתיחות כלפי דעות שונות משלו.
3. התלמיד יפעיל שיקולים ערכיים בקביעת עמדתו לגבי תופעות בחיי יום-יום ולגבי אירועים אקטואליים במדינת.
4. התלמיד יהיה נכון לקבל את החלטת הרוב תוך הקפדה על שמירת זכויות הפרט והמיעוט.
5. התלמיד יתנהג (בחיי יום-יום) בבית הספר ובתנועת הנוער על-פי ערכים דמוקרטיים.
6. התלמיד יהיה נכון למלא חובותיו כלפי החברה ולעמוד על זכויותיו.
7. התלמיד יתייחס באופן חיובי לערכי הדמוקרטיה, הלאום והמורשת היהודית.
8. התלמיד יחוש זיקה עמוקה לארץ, למדינה ולעם היהודי בתפוצות.

בתחום המיומנויות

1. התלמיד יתנסה בקריאת טקסטים מסוגים שונים כגון: קטעי עיתונות, מאמרים, סעיפים מתוך חוקים ולוחות סטטיסטיים, וידע להפיק מכל אחד מהם מידע רלוונטי.
2. התלמיד ילמד להבחין בין עובדה לבין דעה, בין הסברה עניינית לבין פרסומת ותעמולה.
3. התלמיד יהיה מסוגל להבחין בין השקפות מדיניות שונות על סמך ניתוח טקסטים.
4. התלמיד יסתייע בטקסטים לשם פתרון בעיה שהועמדה בפניו.
5. התלמיד ילמד לנסח את עמדתו בכתב ובעל פה בנושאים אקטואליים.
6. התלמיד יתנסה בהאזנה ביקורתית לאמצעי התקשורת האלקטרוניים.

עקרונות מנחים להוראת המקצוע ולהכנת חומרי למידה

מקצוע האזרחות נלמד במשך שנת לימודים אחת בלבד (בכיתה ז' או ח'). הוא שונה מרוב המקצועות הנלמדים במשך מספר שנים, נדבך על נדבך. את הידע, הרעיונות והמושגים באזרחות רוכש התלמיד באופן לא סדיר מהסביבה הקרובה לו (הבית, בית הספר, הרחוב ותנועת הנוער) ומאמצעי התקשורת. חלק ממושגים אלה רוכש התלמיד גם בבית הספר במסגרת לימוד נושאים מתחומי החברה, המולדת, ההיסטוריה והגיאוגרפיה ומלימודי היהדות. אולם אין לימוד זה נעשה באופן שיטתי ולא לפי תחומי הדעת של מקצוע האזרחות (הלקוחים מתוך מדעי החברה). לכן, חייב המורה לתת דעתו על מידת המוכנות של תלמידיו לקליטת הנושאים והמושגים של התכנית, ולהיעזר בהם להקניה שיטתית של הנושאים במקצוע האזרחות.

יש לשלב בהוראת מקצוע האזרחות את הממד האקטואלי, כדי שהלימוד לא יישאר ברמה העיונית בלבד. שילוב זה ייעשה על ידי קריאת עיתונים וצפייה בטלוויזיה. כן חשוב לשלב בהכנת התכנית ובהוראתה התנסויות בפעילויות שונות באמצעות משחקים, דיונים, משפטים ציבוריים, הרצאות, אמצעים אור קוליים, לומדות מחשבים וכדומה. זאת, כדי לפתח בתלמיד כישורים שונים.

המורה ייצור סיטואציות או ינצל מצבים מזדמנים מעולמו של התלמיד, בעיקר מחיי החברה שלו, כדי שהתלמיד יוכל להפנים ערכים וכללי התנהגות נאותים בחברה דמוקרטית.

האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
תכנית הלימודים באזרחות לחט"ב

יש לשלב בהוראת האזרחות ערכים ועקרונות של המסורת היהודית העוסקים בנושאי שלטון וחברה (כגון היחס לאדם ולשלטונות, לחוק ולמשפט; יחיד וציבור, רוב ומיעוט, זכויות וחובות).

מקצוע האזרחות חייב להילמד בצורה מסודרת ושיטתית בשיעורי האזרחות, אולם ניתן להרחיב ולהעשיר נושאים מסוימים במסגרת שיעורי חברה.

חשוב להקנות לתלמיד כלים לצריכה נכונה של אמצעי התקשורת, כדי שיוכל להתמודד עם שפע המסרים המציפים אותו.

הכנת חומרי הלמידה צריכה להיות מותאמת להרכב ההטרוגני של התלמידים בחטיבות הביניים.

מבנה התכנית

התכנית מוצעת ל-30 שעות.

פרק א' - עם, אזרח ומדינה - זיקות ויחסי גומלין (5-6 שעות)

פרק ב' - ערכים ועקרונות של המשטר הדמוקרטי (8-10 שעות)

פרק ג' - יישום עקרונות המשטר הדמוקרטי בישראל (8-10 שעות)

פרק ד' - דיון בנושאים אקטואליים וייחודיים למדינת ישראל (3-4 שעות)

נספח: צריכה נכונה של אמצעי התקשורת (כ-2 שעות).

מומלץ להתחיל בהוראת מקצוע האזרחות בנושאים המוצעים בנספח.